

TÜRKÇE VE MACARCANIN SES YAPILARININ KARŞILAŞTIRILMASI ÜZERİNE BİR GÖZLEM

İpek Pınar Bekar

Öz

Bu çalışmada, Türkçe ve Macarcanın ses yapıları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinde karşılaştırmalı gözlem tekniği kullanılarak iki dil sisteminin ses dizgelerinin betimlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede Türkçenin sesdizimsel yapısının betimlenmesinde Selen (1979) ve Ergenç (1989)'dan alınan verilere dayanılmış, Macarcanın ses yapısı için ise Szende (1994) ve Gosy (2004) temel alınmıştır. Afrike sesleri barındıran bu her iki dilde de, sesdizimsel etkileşim açısından ünlü uyumundan ve ünsüz benzeşmesinden etkilenmektedir. Dillerin ses yapılarının ayrıştığı temel nokta ise, sesbilimsel olarak ayırıcı bir bürünsel öge olan sürenin uzun ve kısa ünlü bulunduran Macarca üzerindeki etkisidir. Dağılımsal değişkelerin görünümü açısından ise hem Türkçe hem de Macarcada /e/ sesi sözlüksel birimlerde anlam ayırt etme işlevi taşımamakta ve üç farklı değişke göstermektedir.

Anahtar kelimeler: ses dizgesi, sesdizim, uyum, sesbirim.

A COMPARISION OF TURKISH AND HUNGARIAN PHONOLOGICAL STRUCTURES

Abstract

This study aims to investigate the similarities and differences between Turkish and Hungarian phonologic structures within a comparative observation technique. Within this scope, Selen (1979) and Ergenç (1989) were used for Turkish and Szende (1994) and Gosy (2004) were based for Hungarian phonological structure. Both languages which carry double consonants are affected by vowel harmony and consonant assimilation. As for the main point where the phonological structures of languages are separated is related to the effect of long and short vowels which is a suprasegmental phoneme on Hungarian. The vowel of /e/ has three distributive parameters and this vowel has any distinctive features on semantic change of the lexical items for both in Turkish and Hungarian..

Key words: phonologic system, phonology, harmony, phoneme.

Giriş

Almancada Dilbilgisel Cinsiyet Sistemi

Dilde cinsiyet kavramı, biyolojik (Sexus) ve dilbilgisel cinsiyet (Genus) olmak üzere iki farklı bakış açısıyla değerlendirilir. Biyolojik cinsiyet dilbilgisel cinsiyetten tamamen farklıdır. Müller bu kavramı ‘çekimli dillerdeki yapısal özellik gösteren bir dilsel belirtke’ biçiminde tanımlar. (bkz. Müller, 1860: 1). Yani dilbilgisel cinsiyet, sözcükleri dilbilgisel özelliklerine göre sınıflara ayıran bir dilbilgisel kategorinin adıdır.

Türkçenin Ses Dizgesi

1.1 Türkçedeki Ünlülerin Ses Özellikleri

/a/ ünlüsü: Düz, geniş, arkadil özelliklerini taşımaktadır. Bu ünlünün, Türkçede predorsal (öndamaksıl) ve postdorsal (artdamaksıl) olmak üzere iki ayrı işlevi bulunmaktadır. Bu açıdan, Türkçede artdamaksıl /a/ ünlüsünün çıkışı sırasında dilin ön kısmı alt sıra dişlerinin arka kısmına dayanır, arka kısım kaşık biçimini alır. Öndamaksıl /a/ ünlüsünün çıkışı sırasında ise, dilin ön kısmı yine alt sıra dişlerinin arkasına dayanır, sırt ağız boşluğunda yaygın biçimde durur ve ağız boşluğu açık kalır.

/a/ sesinin bazı koşullarda uzun sesletimi de mümkündür. Örneğin (1)’de, /ğ/ ön ve arka dizimde bulunan /a/ seslerinin uzun sesletilmesine yol açmaktadır. Bazı alıntı sözcüklerde de (2)’deki gibi, öndamaksıl /a/ sesi uzun sesletilmektedir.

(1) ağa > [ɑ:]

(2) abide > [ɑ:bIdɛ]

/e/ ünlüsü: Düz, dar, öndil özelliklerini taşımaktadır. Yarı açık ünlü olarak bilinmektedir. 3 ayrı biçimi görülebilmektedir: açık [ɛ], yarı açık [æ], kapalı [e] gibi.

(3) kelebek > [celeβɛc]

(4) merdiven > [meɾdİvɛn]

/o/ ünlüsü: Yuvarlak, geniş, arkadil özelliklerini taşımaktadır. Selen (1979)’da belirtildiği gibi, öndil ve arkadil olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Her iki ünlünün de çıkışında, alt çene aşağıya doğru sarkmış, dil ucu serbest, dil sırtı arkaya doğru kabarıktır. /e/ sesi gibi, <ğ> olgusundan etkilenmekte, bu nedenle <ğ> olgusu ile birlikte konumlandığında seste uzama görülebilmektedir

(5) dolma > [dɔɟma]

(6) doğru > [do: ɾU]

/u/ ünlüsü: Yuvarlak, dar, arkadil özelliklerini taşımaktadır. Dudaklar diğer ünlü-
re göre biraz daha öne doğru biçim almıştır. Dilucu alt dişlerin arka kısmına temas
etmektedir. Açık ve kapalı olmak üzere iki biçimi görülmektedir. [u] ve [U]. Bu
ünlü de, <ğ> olgusundan etkilenmektedir.

(7) umursamak > [UmUɾsamak]

(8) uğurböceği > [u: ɾbøɖʒɛ.I]

/i/ ünlüsü: Dar, düz, öndil özelliklerini taşımaktadır. Çıkışı sırasında dudaklar dar-
laşır, dilin önüne doğru kabarır, iki yanı üst sıra dişlerinin kenarlarına temas etmek-
tedir. Türkçede, yarı kapalı ve kısadır. <ğ> olgusundan etkilenmektedir (yığıt gibi).

(9) iplik > [IplIk]

(10) siğil > [si:l]

/ö/ ünlüsü: Yuvarlak, geniş, öndil özelliklerini taşımaktadır. Çıkışı sırasında,
dudakların biçimi yuvarlak, dilin ön kısmı öne doğru sarkmış, ucu ise altsıra dişle-
rinin arkasına temas etmektedir. Türkçede yarı kapalı ve açık kısadır. <ğ> olgusun-
dan etkilenmektedir.

(11) önlük > [ønlYc]

(12) öğrenci > [ø: ɾeɖʒI]

/ü/ ünlüsü: Yuvarlak, dar, öndil özelliklerini taşımaktadır. /u/ ünlüsüne çıkışı açı-
sından benzemektedir. Dil önsırtı sertdamağa doğru yükselir, ucu altsıra dişlerine
temas etmektedir. Türkçede yarı kapalı ve kısa türü bulunmaktadır.

(12) ülke > [Ylkɛ]

/ı/ ünlüsü: Dar, düz, ortadil ünlüsüdür. Türkçedeki en zayıf ünlüdür. Çıkışında ağız
dar, dudaklar yarı kapalıdır, dil ucu geriye doğru çekilir, kenarları üst sıra dişlerine
temas eder, dilin arka kısmı yumuşak damağa doğru kalkar. Türkçede kısa biçimi
bulunmaktadır. Farklı durumları vardır. <ğ> olgusundan etkilenmektedir:

(13) tığ > [tɨ:]

(14) ırak > [ɨɾak]

Aşağıda, Pekacar ve Dilek (2009)'dan alınan şekilde, Türkçedeki ünlülerin ünlü
dörtgenindeki konumlanışı gösterilmektedir:

ise, ötümlü, patlamalı, dil-artdamak ünsüzüdür. /k/ ünsüzü gibi, dizimsel etkileşime dayalı olarak öndil ve arkadil seslerinden etkilenmektedir.

(20) a. kalın [kɑlɪn]

b. kedi [cedɪ]

(21) a. garson [gɑɾsɔn]

b. gömlek [jɔmlɛc]

/m/ ve /n/ ünsüzleri: /m/ ünsüzü ötümlü, geniz, çift-dudak ünsüzüdür. Formant değerleri açısından ünlülere benzemektedir. /n/ ünsüzü ise ötümlü, dilucu-dişeti, geniz ünsüzüdür. Yalnızca, çıkış yerleri bakımından /m/ ünsüzünden farklılık gösterir. Formant değerleri açısından, bu ünsüz de ünlülere benzemektedir. Türkçede her iki ünsüzün de nazal biçimi görülmektedir:

(23) a. nar [nɑɾ]

b. konya > [kɔŋjɑ]

(24) a. merkez [meɾcɛz]

b. istanbul [IstɑmbUɫ]

/f/ ve /v/ ünsüzleri: /f/ ünsüzü ötümsüz, dudak-diş, sürtünücü ünsüzdür. /v/ ünsüzü ise ötümlü, dudak-diş, sürtünücü ünsüzdür. /v/ ünsüzü, iki ünlü arasında bulunduğu düşebilir.

(25) fare [fɑɾɛ]

(26) tavuk [tɑvUk] - [tɑ.Uk]

/s/ ve /z/ ünsüzleri: /s/ ünsüzü ötümsüz, dilucu-dişeti, sürtünücü ünsüzdür. Ses telleri titremezse, özellikle konuşma dilinde /s/ ünsüzü, /z/ ünsüzüne dönüşebilmektedir. /z/ ünsüzü ise ötümlü, dilucu-dişeti, sürtünücü ünsüzdür. Son seste bazen yitirelebilmektedir.

(27) a. sarmaşık > [sɑɾmaʃɪk]

b. herkes > [heɾcɛs] - [heɾcɛz]

(28) zambak > [zɑmbɑk]

/r/ ünsüzü: Ötümlü, dilucu-dişeti, çarpmalı ünsüzdür. Türkçede üç ayrı biçimde görülmektedir. Önseste farklı, iç seste farklı, son seste farklıdır. Çoğunlukla son-

seste yitirilmektedir. Son sesteki /r/ ünsüzü yuvarlanır ve sürtünücüdür (29a). İç sesteki biçimi tek vuruşludur, yuvarlanmaz (29b). Önsesteki /r/ ünsüzü ise, birkaç vuruşlu ve yuvarlanan biçimdedir (29c).

- (29) a. bir [bɪɾ]
b. karne [kɑɾnɛ]
c. rende [rendɛ]

/y/ ünsüzü: Ötümlü, dil-öndamak, sürtünücü ünsüzdür. Çoğunlukla yarı ünlü olduğu düşünülmektedir. Çıkışı bakımından /i/ ünlüsüne benzemektedir.

- (30) a. yangın [jaŋɨn]
b. saydam [sɑɟdam]
c. eymen [ɛ.Imɛn]

/h/ ünsüzü: Ötümsüz, gırtlak, sürtünücü ünsüzdür. Türkçede iç seste yitirilen, zayıf bir ünsüzdür. Sızmalı gırtlak ve gırtlak ünsüzü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sızmalı gırtlak ünsüzü biçimi ötümsüzdür (hayret gibi). Ön-iç-son seste bulunmaktadır.

- (31) a. hastahane = hasta-xx-ne [hastanɛ]
b. kahvaltı [kaçvɑtɨ]
c. sahip [sɑhɪp]
d. ahbap > [ɑxbɑp]

/l/ ünsüzü: Ötümlü, yan daralmalı, dilucu-öndamak ünsüzdür. Yabancı dillerden geçen sözcüklerde önseste bulunabilmektedir. Çıkışı sırasında, alt çene aşağı doğru sarkar, dudaklar yarı açıktır, dilucu ve dilin ön kısmı ön kesici dişlerin arkasına ya da üst dişlerine temas eder, dişlerin arkasına ya da dişetlerine değmesi ile ses iki farklı görünüm taşımaktadır. Öndil ve arkadil ünlüleri ile birlikte konumlanabilen iki farklı dağılımsal değişkesi bulunmaktadır.

- (32) a. leblebi > [leblebɪ]
b. lokanta > [tɔkɑntɑ]

Tablo.1’de Türkçede ünlü ve ünsüzlerin Ergenç (2001)’de son biçimini almış sınıflandırması görülmektedir. Ünlüler ve ünsüzler, dilin üç boyutluluğuna göre sınıflandırılmıştır.

Tablo.1 Türkçede ünlü ve ünsüzlerin sınıflandırılması

ÜNLÜLER							
ÇENE AÇISININ DURUMU		DUDAKLARIN BİÇİMİ		DİLİN DEVİNİMİ			
<i>Geniş</i>	<i>Dar</i>	<i>Düz</i>	<i>Yuvarlak</i>	<i>Arkadil</i>	<i>Ortadil</i>	<i>Öndil</i>	
a, e, o, ö	ı, i, u, ü	ı, i, a, e	o, ö, u, ü	a, o, u	ı	ı, e, ö, ü	
						<i>Yuvarlak</i>	<i>Düz</i>
						ö, ü	e, i
ÜNSÜZLER							
ÇIKIŞ BİÇİMLERİ							
<i>Patlamalı</i>		<i>Geniz</i>		<i>Çarpmalı</i>		<i>Yan Daralma</i>	
b, d, g, p, t, k		m, n		r		l	
						c, ç, f, h, s, ş, v, y, z	
ÇIKIŞ YERLERİ							
<i>Çift-dudak</i>	<i>Dudak-diş</i>	<i>Dilucu-dişardı</i>	<i>Dilucu-dişeti</i>	<i>Dil-öndamak</i>	<i>Dilucu-öndamak</i>	<i>Dil-artdamak</i>	<i>Gırtlak</i>
b, p, m	f, v	d, t	n, r, s, z	c, ç, j, ş, y	l	k, g	h
SES TELLERİNİN TİTREŞİMİ							
<i>Ötümlü</i>				<i>Ötümsüz</i>			
b, c, d, g, j, l, m, n, r, v, y, z				ç, f, h, k, p, s, ş, t			

2. Macarcanın Ses Dizgesi

2.1 Macarcadaki Ünlülerin Ses Özellikleri

Macarda uzun ünlüler ve kısa ünlüler bulunmaktadır. Macarcada ünlülerin uzaması sözcüğün vurgu alması ile ilişkilendirilmektedir. Toplam 14 ünlü sesbirim bulunmaktadır. Ünlü dörtgenindeki görünüme bakıldığında, Macarcada kısa ünlüler dörtgenin aşağı ve orta kısımlarında konumlanırken, uzun ünlüler köşe kısımlarında konumlanmaktadır.

/a/, /a:/, /e/ ve /e:/ ünlüleri: Macarcada /a/ ve /a:/ sesbirimi ile /ε/ ve /e:/ sesbirimi, diğer ünlülerden farklı işlev görmektedir. Grimes'e göre, /a/ ve /a:/ ile /ε/ ve /e:/ sesbirimleri, nicelik bakımından değil, nitelik bakımından farklılık göstermektedir. Bu durum, çoğunlukla Macarcada ünlü uyumunda ve sonek eklenmesi sırasında, bu sesbirimlerin baskın olması ile ilişkilendirilmektedir. Örneğin, (-*nak/-nek*) sonekleri, eklendiği sözcüğün kökündeki /e/ sesine ya da /a/ sesine göre uyuma girmektedir. Vago (1980)'de ise, biçimsesbilimsel işlem sırasında, son sesteki ünlü /e/ ve /a/ sesine göre uzamaktadır (*Düşük Ünlü Uzaması*). Ayrıca, Macarcada kimi bulgular, /e/ sesinin ortadil ünlüsü olduğu yönündedir.

(33) a. nap > [nəp] (kestirmek)

b. ár > [a:ʁ] (melemek)

Macarcada /e/ sesi, bazı ağızlarda 3 farklı sesbirimsel özellik taşımaktadır. Buna göre, Türkçeden farklı olarak, Macarcada dağılımsal değişkeler anlam farkı yaratmaktadır:

- (34) a. *měntěk* [mentek] (hepiniz gidiyorsunuz)
b. *měntek* [mentEk] (onlar gittiler)
c. *mentek* [mEntEk] (onlar hariç)

/i/ ve /i:/ ünlüleri: Macarcada /i/ sesi, /e/ sesi ile yakından ilişkilidir. /i/ sesi bazı durumlarda /e:/ ya da /e/ biçiminde görülebilmektedir. Eski Macarcada bazı sözcüklerde /i/ sesi, /i:/ ve /e:/ biçiminde olmasına rağmen, saydam ünlüler (transparent vowels) sınıfına girdiği için arkadil ünlüsü olarak belirtmekteydi. Türkçedeki /i/ sesine benzer bir imle gösterilmekteydi. Ancak, bugünkü Macarca özellikle konuşma dilinde /i/ ve /i:/ sesleri, /e:/ ya da /u/ sesi birleştirilerek sesletilmektedir. Bu durumda, ünlü ikizleşmesi (diftong) oluşmaktadır. Bununla birlikte, Macarcada yarı ünlü sayılan /y/ [j] sesi, iki ünlü arasında sesletildiğinde, ünlülerden biri /i/ ünlüsü ise aşağıdaki gibi bir görünüm ortaya çıkmaktadır.

- (35) *fiaiéi* [fiɔie:i] ~ [fijɔjije:ji] (oğullarından biri)

Kısa /i/ sesi ile sonlanan sözcüklere /i/ soneki getirildiğinde ise (tamlayan eki), son seslemdeki /i/ seslerinden biri düşürülmektedir. Bu görünüm, yazı diline de yansımaktadır.

- (36) a. *Hawaii* [hɔvɔi] (Hawai'nin)
b. *Lenti* [lenti] (Lenti'nin)

Diğer ünlüler (/o/, /o:/, /ö/, /ö:/, /u/, /u:/, /ü/, /ü:/): Macarcada /a/ ve /e/ dışında diğer ünlüler de, ünlü ikizleşmesi durumunda uzamaktadır.

- (37) *vákuum*[va:kuum] ~ [va:ku:m] (vakum)

- (38) *zoológia* [zoolo:giɔ] ~ [zo:lo:giɔ] (hayvanat bahçesi)

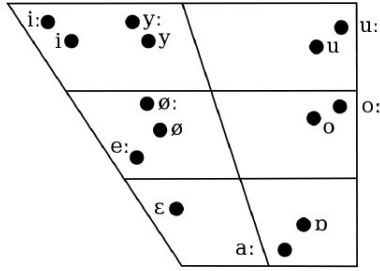
Aşağıda Şekil.2'de, Macarcada ünlülerin sözcük içinde konumlanışları, Şekil.3'te ise ünlülerin dörtgendeki konumlanışları gösterilmektedir.

Şekil.2 Ünlülerin sözcük içinde konumlanışları

Sesbirim	Sözcük	Anlam
/ɒ/ or /ɔ/*	hat > [hɒt] or /hɔt/*	(altı)
/aː/	vár > [vaːr]	(kale)
/o/	ok > [ok]	(sebepe)
/oː/	tó > [toː]	(göl)
/u/	ujj > [u]	(parmak)
/uː/	út > [uːt]	(yol)
/ɛ/	ez > [ɛz]	(bu)
/eː/	él > [eːl]	(yaşamak)
/i/	vışz > [vis]	(taşımak)
/iː/	víz > [viːz]	(su)
/ø/	öl > [ø]	(öldürmek)
/øː/	lő > [løː]	(ateş etmek)
/y/	üt > [yt]	(vurmak)
/yː/	tűz > [tyːz]	(ateş)

Şekil.3 Macarcada Ünlü Dörtgeni

2.2 Macarcadaki Ünsüzlerin Ses Özellikleri

Macarcada 25 ünsüz sesbirim bulunmaktadır. Macarca ünsüzler, sesletim özellikleri bakımından İngilizce ile benzerlik göstermektedir. Macarcada birçok ünsüz, İngilizcedeki ünsüzlerin sesletimine yakın biçimde sesletilmektedir. Damaksıl (palatal) ünsüz çiftlerinin, yarı kapantılı ya da sürtünücü olup olmadığı konusu, uzun yıllardan beri tartışılmaktadır. Szende (1994) ve Gosy (2004), Macarcada damaksıl seslerin sürtünücü olduğunu öne sürmekte, Macarcada /c/ sesinin diğer patlamalı seslerden daha uzun süre özelliği taşıdığını, ancak sürtünücü seslerden de daha az süre özelliği taşıdığını belirtmektedir. Macarcada /c/ sesi, /p/, /t/ ve /k/ gibi diğer patlamalı seslerden daha uzun süre taşımakta, süre açısından sürtünücü seslerle benzerlik gösterdiği söylenmektedir.

/j/ ünsüzü: Macarcada /j/ ünsüzü, ötümsüz duraklamalı ünsüzden sonra gelirse ve sözcüğün son seslemindeyle [ç] biçimine dönüşmektedir (39a). Ancak, /j/ ünsüzü ötümlü duraklamalı ünsüzün arasında kaldığında [j] biçimindedir.

- (39) a. lopj > [lopç] (çalmak)
b. dobj be > [dobj bε] (bir şeyi birine fırlatmak)

/j/ ünsüzü patlamalı ünsüzlerle birlikte konumlandığında ise, *tam patlamalı benzeşme* (full palatal assimilation) görülmektedir.

- (40) a. *nagyja* [nɔj:ɔ] (çoğunluğu)
b. *adja* [ɔj:ɔ] (o bir şey veriyor / dişil)
c. *tolja* [toj:ɔ] (o bir şeyi itiyor / dişil)
d. *unja* [uɲ:ɔ] (o bir şeyden sıkılıyor / dişil)
e. *hánja* [ha:ɲ:ɔ] (onu atıyor / dişil)
f. *látja* [la:c:ɔ] (onu görüyor / dişil)
g. *atyja* [ɔc:ɔ] (onun babası / dişil-eril)

/ʒ/ ünsüzü: Macarcada /ʒ/ ünsüzü, farklı görünümeler sunmaktadır. Özellikle, bu ünsüz, burada ayrıntılı olarak belirtilmese de, ünsüz benzeşmesi ve ulama gibi ses olaylarında oldukça etkindir. /ʒ/ ünsüzü, *sz* [s] ya da *z* [z], *zs* [ʒ] ünsüzüne eklendiğinde [ʒ:] biçiminde uzama görülmektedir (41a) ve (41b).

- (41) a. *vadászszákmány* > [vɔda:ʒ:a:kma:ɲ] (avcılarının oyunu)
b. *száraz zsömlé* > [sa:rɔʒ_ʒömlε] (kuru ekmek)

/h/ ünsüzü: Macarcada /h/ ünsüzü, iki ünlü arasında kaldığında [h] biçimine dönüşebilmektedir (42). /ç/ değişkesi, öndil ünlülerinden sonra (43), /x/ değişkesi ise arkadil ünlülerinden sonra (44a), sözcük-sonu konumunda görülmektedir. Ancak, /x/ değişkesinin sözcük-sonunda sesletilmediği, kendisinden öncekinin ünlünün uzamasına neden olduğu görünümeler de bulunmaktadır (44b).

- (42) *tehát* [teɦa:t] (öyle)
(43) *ihlet* [içlet] (ilham)
(44) a. *doh* [dox] (muhtemelek kokuyor)
b. *méh* [me:] (arı)

Gosy (2004), her ne kadar ses özellikleri bakımından /ç/ sesinin kullanılması gerekse de, /x/ değişkesinin /ç/ sesi yerine kullanıldığı durumlar olduğunu öne sürmektedir (45). Ancak, ilginç olan bu sesin sözcük-sonu konumunda sürtünücü arka-velar (postvelar) biçimini almasına rağmen, bu özelliğin görülmesidir (46).

(45) a. pech, technika (kötü şans)

b. ihlet (ilham)

c. technika (teknoloji)

(46) a. doh

b. eunuch

c. potroh

Macarcada /h/ sesi, *ünsüz ikizleşmesi* durumunda [x:] biçimindedir (47):

(47) dohhal [dox:ɒl] (hastalık ile)

/dz/ ünsüz çifti (afrike sesi) ve z ünsüzü: /dz/ and /dʒ/ sesbirimleri, ünsüz ikizleşmesi durumunda görülmektedir (48).

(48) bridzs [briddʒ] (köprü)

/dz/ ünsüz çifti (afrike sesi) *csokolózik*, *lopózik*, *takarózik* gibi eylemlerde /z/ biçimine dönüşmektedir. Ayrıca, *birkózik*, *mérkózik* gibi eylemler yalnızca /z/ ünsüzü ile sesletilirken, *leledzik*, *nyáladzik* gibi eylemler daha uzun biçimde /dz/ ile sesletilmektedir. Bazı sözcükler ise, aynı sözcüğün /z/ ünsüzü ve /dz/ ünsüzü ile sesletilmesi arasında anlam farklılığı görülmektedir (49).

(49) a. levelez(ik) (-e karşı)

b. leveledzik (ağaç)

Macarcada [ʃ] sesbirimi ya da *zs* [ʒ] sesbirimi ve *z* [z] sesbirimi birlikte konumlandığında [z:] biçimindedir.

tilos zóna [tiloz_zo:nɒ] (sınırlı bölge)

paráz zene [pɒra:z_zɛnɛ] (sert müzik)

/m/ ünsüzü ise, /f/ ve /v/ dudak-diş ünsüzleri ile birlikte konumlandığında [m] biçiminde genizsil görünüm almaktadır (57). Ayrıca, /m/ ünsüzü çift-dudak ünsüzleri /p/, /b/ ve /m/ ile birlikte konumlandığında da farklı bir genizsil görünüm almaktadır (58).

- a. *hamvad* [hɔmʋɔd] (smoulder)
- b. *különfële* [kylɔmʋfe:lɛ] (çeşitli)
- c. *hamvas* [hɔmʋvɔʃ] (bloomy)

- a. *színpad* [si:mpɔd] (aşama)
- b. *különb* [kylɔmb] (daha iyi)
- c. *énmagam* [e:mmɔgɔm] (kendim)

Macarcada sözcük içinde genizsilleştirme, bileşik sözcük ya da sözcük başı konum olmadıkça zorunlu olmaktadır:

- a. *szénpor* [se:mpɔr] ~ [se:nɔr] ('coal-dust'),
- b. *nagyon káros* [nɔɟɔŋ_ka:roʃ] ~ [nɔɟɔŋ_ka:roʃ] (çok zararlı)
- c. *olyan más* [ojɔm_ma:ʃ] ~ [ojɔn_ma:ʃ] (çok farklı)

Bazı araştırmalara göre, alveolar ünsüzler /ny:/[ɲ] sesbiriminden önce konumlandığında, patlamalı görünümünde değişiklik olmaktadır (60). Ancak, Macarca sesbilimine yönelik araştırmalarda bu görünüm kesinlik kazanmamıştır. Kimi araştırmalarda ise, bu konumda [d'] ve [t'] alafonlarının sesletildiği öne sürülmektedir.

- a. *lúdnyak* [lu:ɟɲɔk] (neck of a goose)
- b. *átnyúlík* [a:ɟɲu:lik] (aşırıya kaçıyor)

/tʃ/ ünsüz çifti (afrike ses): Seslem sonu *sz* [s] ya da *c* [ts] ile sonlandığında [ts:] sesini vermektedir.

- a. *metszet* [mɛts:ɛt] (birim)
- b. *ötödször* [ɔtɔts:ør] (50. dönem)
- c. *négyszer* [ne:ts:ɛr] (dört kere)
- d. *füttyszó* [fyts:o:] (ıslık)
- e. *nádcukor* [na:ts:ukɔr] (şeker)

/s/ ünsüzü: Bu ünsüz, *s* [ʃ] ya da *zs* [ʒ] ve *sz* [s] ile konumlandığında [s:] biçiminde görülmektedir (62).

- a. *kisszerű* [kis:ery:] (petty)
- b. *rozsszalma* [ros:ɔlmɔ] (rye straw)

/l/ ünsüzü: Macarcada /l/ ünsüzü, benzeşmede etkin rol oynamaktadır. Örneğin, [r] ünsüzünden önce geldiğinde /r/ biçimine dönüşmektedir (63). Ayrıca, /l/ ünsüzü, ünlü uzaması durumuna yol açan sürtünücü ya da patlamalı bir sestən önce geldiğinde de yitirilmektedir (64).

balra [bɒrrɒ] (sola doğru)

a. *volt* [vo:t] (geçmiş zaman yardımcı eylem eki)

b. *polgár* [po:ga:r] (vatandaş)

/d/ ve /t/ ünsüzleri: (d, t) ünsüzleri patlamalı *gy* [j], *ty* [c] ünsüzü ile konumlandığında yarı benzeşme (partial assimilation) görülmektedir.

a. *hadgyakorlat* [hɒj:ɒkorlɒt] (ordu hareketi)

b. *nemzetgyűlés* [nɛmzɛj:y:le:j] (national assembly)

c. *vadtyúk* [vɒc:u:k] (tavuk)

d. *hat tyúk* [hɒc_cu:k] (six hens)

Şekil.4 Macarcada ünsüzlerin sözcük içinde kullanımları

<u>Sesbirim</u>	<u>Sözcük</u>	<u>Anlam</u>
/p/	pipa > [pipɒ]	pipo
/b/	bot > [bot]	yapıştırmak
/t/	toll > [toll]	özellik
/d/	dob > [dob]	fırlatmak
/k/	kép > [ke:p]	resim
/g/	gép > [ge:p]	makine
/f/	fa > [fɒ]	ağaç
/v/	vág > [va:g]	kesmek
/s/	szó > [so:]	sözcük
/z/	zöld > [zɔld]	yeşil
/ʃ/	só > [ʃo:]	tuz
/ʒ/	zseb > [ʒɛb]	cep
/j/	jó > [ʒɛb]	iyi
/h/	hó > [ho:]	kar, ay
/tʃs/	cél > [tʃse:l]	hedef
/tɒdz/	edző > [ɛdz:ø:]	teknik direktör
/tʃ/	csak > [tʃɔk]	sadece
/tɒdz/	dzsessz > [tɒdzɛss]	caz
/l/	ló > [lo:]	at
/tʃç/	tyúk > [tʃçu:k]	tavuk
/j/	gyár > [ja:r]	fabrika
/r/	ró > [ro:]	oymak
/m/	ma > [mɒ]	bugün
/n	nem > [nɛm]	hayır, cinsiyet
/ɲ/	nyár > [ɲa:r]	yaz mevsimi
/m/	hamvas > [hɒmʋɒʃ]	çiçekli

Tablo.2 Macarcada ünlü ve ünsüzlerin sınıflandırılması

ÜNLÜLER						
Uzunluk-Kısalık		Dilin Devinimi				
Uzun	Kısa	Arkadil-Açık	Arkadil-Orta	Arkadil-Kapalı		
a:, o:, u:, e:, i:, ø:, y:	ɔ, o, u, ɛ, i, ø, y	a, a:	o, o:	u, u:		
		Öndil-Orta		Öndil-Kapalı		
		ɛ, e:		i, i:		
		Düz (Öndil-Orta ve Kapalı)		Yuvarlak (Öndil-Orta ve Kapalı)		
		ɛ, e:, i, i:		ø, ø:, y, y:		
ÜNSÜZLER						
Çıkış biçimleri						
Patlamalı	Geniz	Yarı Kapantılı	Sürtünücü	Süzücü		
p, b, t, d, c, ʃ, k, g	m, n, ɲ, ŋ	ts̺, dz̺, tʃ̺, dʒ̺, cç̺, ʃ̺*	f, v, s, z, ʃ, ʒ, h	l, j		
Çıkış yerleri						
Çift-dudak	Dudak-diş	Alveolar (Diş)	Art-Alveolar (Diş)	Damaksıl	Yumuşak Damaksıl	Gırtlak
m, p, b	f, v	n, t, d, ts̺, dz̺, s, z, r	tʃ̺, dʒ̺, ʃ, ʒ	ʃ, c, ʃ̺, cç̺, ʃ̺*, j	k, g	h
Ses tellerinin titreşimi						
Ötümlü			Ötümsüz			
b, d, g, v, z, ʒ, dz̺, dʒ̺, ʃ̺, j, ly, m, n, ɲ, l, r			p, t, k, f, s, ʃ, ts̺, tʃ̺, c, h			

Sonuç

Bu çalışmada Türkçe ve Macarcanın ses yapıları arasındaki benzerlikler üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede aşağıdaki vargılara ulaşılmıştır:

- Her iki dil de ünlü uyumundan etkilenmekte, sesler dizimsel etkileşime göre değişim göstermektedir.
- Her iki dilde de ünsüz benzeşmesi görülmekte ve ses diziminde etkin rol oynamaktadır.
- Her iki dilde de afrike sesler bulunmakta, bu sesler birden fazla ünsüzle yan yana geldiğinde ünsüzlerden biri dilde en az çaba yasası nedeniyle yitirilmektedir.
- Macarca, Türkçeden farklı olarak uzun ünlü ve kısa ünlü bulundurmaktadır. Türkçede bu durum, yabancı dilden ödünçlenen sözcüklerde ya da halen Eski Türkçedeki biçimiyle sesletilen bazı sözcüklerde görülmektedir. Bu nedenle, Türkçede uzun ünlü ve kısa ünlülerin kullanım sıklığı çok azdır.
- Her iki dilde de /h/ sesi gırtlak sesidir ve Türkçedeki işlevine çok benzer bir görünüm sergilemektedir.

- f. Her iki dilde de /e/ sesinin 3 farklı dağılımsal değişkesi bulunmaktadır. Macarcada /e/ sesi farklı ağızlarda konuşulmaktadır. Macarcada Türkçeden farklı olarak, dağılımsal değişkeler anlamsal farklılıklar yaratmaktadır.

Kaynakça

- Selen, N. (1979). *Söyleyiş Sesbilimi, Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 454.
- Ergenç, İ. (1989). *Türkiye Türkçesinin Görevsel Sesbilimi*. Engin Yayınları. Ankara.
- Ergenç, İ. (2001). *Konuşma Dili ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü*, Multilingual Yayınları. İstanbul.
- Pekacar, Ç. ve Dilek, F.G. (2009). Uluslararası Fonetik Alfabe-I. *Dil Araştırmaları* (4): 135-150.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Hungarian_phonology#Vowels
- Rounds, C. (2001). *Hungarian Essential Grammar*. Routledge Press.
- Gósy, M. (2004). *Fonetika, a beszéd tudományá (‘Phonetics, the Study of Speech’)*, Budapest: Osiris.
- Szende, T. (1994). Illustrations of the IPA:Hungarian. *Journal of the International Phonetic Alphabet* 24 (2): 91–94.
- Grimes, S. (2003). Hungarian Epenthetic Vowels. Indiana Üniversitesi.